

KONCEPT FIKTIVNOG PROSTORA U FUNKCIJI PREVLADAVANJA RATNE TRAUME NA PRIMJERU ROMANA *SLOBOŠTINA BARBIE*

Petra GRBA
Srednja škola Duga Resa, Hrvatska
grba.petra@gmail.com

UDK 821.163.42.09-31:141
Izvorni znanstveni rad

Maja SOKAČ
Gimnazija Karlovac, Hrvatska
sokacmaja@gmail.com

Sažetak

Fenomen prostornosti obilježje je suvremenih humanističkih i društvenih znanosti koji u svojoj analizi podrazumijeva interdisciplinarni pristup. Upravo će prostor postati ključni objekt u kojem se prate proživljena iskustva neimenovane pripovjedačice u romanu Maše Kolanović *Sloboština Barbie*. Važno je naglasiti kako je, u kontekstu romana, koncept prostora neodvojiv od koncepta vremena. Ovaj će rad pratiti ideju imaginarnog prostora igre koji je jednim dijelom u funkciji prevladavanja ratne traume. Naime, glavna junakinja svoje djetinjstvo provodi u ratu zahvaćenom Zagrebu u vrijeme Domovinskog rata. Ratnu stvarnost pripovjedačica je, uz sporedne (također realistički oblikovane) likove, zamijenila konstruiranim fiktivnim prostorom – igrom koji predstavlja svojevrsni eskapizam. Tako prostorni imaginarij postaje primjer narativizacije traume. Nadalje, u radu će se baviti i tezom da odmakom fabule infantilni pripovjedač sazrijeva te da se diskurs mijenja, odnosno postaje složeniji, a za potrebe dokazivanja ove teze, tekstu će se pristupiti na leksičko-stilističkoj razini. Argument za tu tezu proizlazi iz promjene složenosti odabira leksema te promjene stila pisanja u odnosu početka i kraja djela. Približavanjem radnje kraju diskurs postaje stilski složeniji i leksički bogatiji, a upravo će se analizom diskursa omogućiti razumijevanje koncepta traume u vremenski različitim periodima. Naime, infantilni pripovjedač u djelu sazrijeva pa je i njegovo nošenje s traumom različito s obzirom na starosnu dob, ali i prihvaćanje izvanjske zbilje mijenja se tijekom etapa. Na određenim je mjestima infantilnost narušena na leksičkoj razini, odnosno kod pripovjedačice se mogu iščitati karakteristike odraslog govornika, a za potrebe dokazivanja ove teze pristupit će se metodom analize diskursa. U završnom dijelu rada prikazat će se mogućnost implementiranja romana u svrhu ostvarivanja odgojno-obrazovnih ishoda nastave Hrvatskog jezika metodičkim instrumentarijem u osnovnim i srednjim školama.

KLJUČNE RIJEČI: *igra, eskapizam, prostornost, infantilnost, Sloboština Barbie*

Uvod

Književna djela koja za temu uzimaju rat nakon Domovinskog rata zauzimaju znatan dio korpusa hrvatske suvremene književnosti. Proza o ratu i autobiografska proza obilježile su početak devedesetih godina prošlog stoljeća kao posljedica ratnog iskustva. Na samim počecima razvoja te književnosti riječ je (najčešće) o romanima u kojima je naglasak stavljen na pragmatičnu funkciju književnosti, dok je estetska uglavnom bila zanemarena. S vremenom, u takvim se djelima sve više pozornosti pridodaje i estetizaciji. Jedan je od takvih primjera i roman *Sloboština Barbie* (2008) Maše Kolanović koji je hrvatski roman o ratu u kojem rat nije u fokusu radnje, iako se tematizira, već je fokus stavljen na igru i zamišljene prostore koji se igrom stvaraju. Roman sadrži elemente koji ga povezuju s dječjom književnošću, konkretno dječjim romanom. Ujedno je to roman i za djecu i za odrasle jer donosi dva načina čitanja. S obzirom na sve navedeno, najpreciznije se može staviti u korpus tzv. *crossover* književnosti (Zima 2015: 109). Dječja književnost, ističe Zima (2015: 112), nije povezana isključivo s dječjim čitateljima. Ovo je i grafički dojmljiv roman koji izmjenom ilustracija i teksta stvara multimodalni diskurs u maniri tipičnih postmodernističkih romana, ujedno i prihvatljiv mlađim čitateljima, tj. vizualno karakterističan i za dječju književnost što također upućuje na granično određenje romana kao primjera dječje književnosti, ali i književnosti za odrasle.

Što se pak samog prostora u romanu tiče, riječ je o izmjeni stvarnog (zagrebački kvart Sloboština) i izmišljenog prostora dječje igre. Ovim će se radom dokazati važnost prostora u romanu *Sloboština Barbie* koji predstavlja jedan od mehanizama u prevladavanju ratne traume neimenovane pripovjedačice, stoga će se u dijelu rada objasniti i specifičnost infantilne pripovjedačice i njezina diskursa koji se mijenja kako pripovjedačica sazrijeva. Osim toga, oprimjerit će se i diskursna raznolikost romana na leksičko-stilističkoj razini. Cilj ovog rada jest pokazati kako prostorni imaginarij igre može poslužiti služiti kao eskapistički element, odnosno bijeg glavne junakinje od stvarnosti. Proučavanje književnog prostora započinje osamdesetih godina prošlog stoljeća. Promatrajući igru, može se uočiti da je rat dio svakodnevice života djece jer upravo stvarne činjenice (osobe, događaje, situacije) unose u svoju igru. Upravo u tome i jest znanstveni doprinos ovog rada jer će se propitati fenomen prostornosti u kontekstu djetinjstva. Također, u zadnjem dijelu rada pokazat ćemo primjere kako ovaj roman implementirati u popis školske lektire u osnovnim i/ili srednjim školama.

Ratni kontekst romana – rat kao sazrijevanje

Kada je riječ o hrvatskoj dječjoj književnosti o ratu, Dubravka Zima (2001) razlikuje dva tematska kruga – prozna djela o Drugome svjetskom ratu i o Domovinskom ratu. Nekoliko je zajedničkih karakteristika ovog tipa književnosti. Prvo, sva djela naglasak stavljaju na opisivanje ratnih strahota. Zima (2001: 84) ističe da se rat (najvećim dijelom) ne shvaća kao društveni fenomen, nego kao niz strašnih događaja, kao sveobuhvatnost neželjenog zla, kao teško shvatljiva, okrutna, nesmiljena realnost u dječjim životima, i to neovisno o tome gdje ih pripovjedač zatječe. Drugo, da bi se takva ratna stvarnost percipirala, autorica (2001: 84) uočava dvije najčešće pripovjedne instancije. Prva je ona u kojoj se o ratu pripovijeda očima djeteta, a druga pripovjedna instancija podrazumijeva odraslog pripovjedača koji djetetu pripovijeda o ratu. Treća se karakteristika tiče narativne organizacije teksta gdje autorica (2001: 84) opet razlikuje dva tipa proze – rat kao sazrijevanje i rat kao pustolovina. Rat kao sazrijevanje (2001: 84) način je pripovijedanja koji za svoju temu odabire užas i nesigurnost koju rat stvara u dječjim životima. Upravo na primjeru djela *Sloboština Barbie* prati se razvoj lika tijekom Domovinskog rata te se dobiva uvid u to kako rat razara dječju svakodnevicu i kako djeca (gotovo nesvjesno) izložena užasu rata spontano ga uključuju u svoju dječju igru. Druga je narativna organizacija rat kao pustolovina koja je nešto jednostavnija (2001) jer se dječji lik smješta u ratne manifestacije, odnosno izravno sudjeluje u ratu. Odrastanje likova tijekom rata i njihovo sazrijevanje može se pratiti i u djelima *Hotel Zagorje* (I. Bodrožić) te *Trči, ne čekaj me* (B. Meandžija). Za razliku od prethodno navedenih djela, jedino se u djelu *Sloboština Barbie* glavna junakinja koristi igrom kao eskapističkim elementom za bijeg od ratne stvarnosti, dok su u drugim dvama djelima likovi djevojčice starije dobi (tinejdžerice) te je njihova stvarnost zapravo svedena na društvo i druženje.

Teorijski okvir Dubravke Zime (2001) omogućava uključivanje romana *Sloboština Barbie* u kontekst hrvatske ratne dječje književnosti. Bitno je istaknuti da rat ima velike posljedice na cjelokupno stanovništvo, a ponajviše na djecu kao najosjetljiviji dio populacije. Osim vidljivih posljedica, rat ostavlja i one manje vidljive posljedice poput utjecaja na dječji psihosocijalni razvoj (Straga 2002). U djelu *Sloboština Barbie* glavna je junakinja dijete koje se intenzivno razvija, a upravo stresna i traumatska iskustva koja rat nosi sa sobom utječu na njezin razvoj te iz temelja mijenjaju njezinu svakodnevicu, doživljavanje svijeta i ponašanje. Za pripovjedačicu rat predstavlja traumatski događaj, ali koji ona tumači na svoj infantilni način. Upravo zbog toga potrebno je problematizirati kako stresna i traumatska iskustva djeluju na djecu, ali i na čitatelje te kako utječu na razvoj i formiranje lika:

Meni je srce opet lupalo kao u onom tobožnjem infarktu. Tata je onda rekao mami neka ponese stvari koje su već nekoliko dana bile spremjene u torbi smještenej u predsoblju. Ja sam također brzo otišla po svoje stvari jer sam na sve ovo zapravo bila na neki način spremna (Kolanović, 2008: 7).

Valja naglasiti kako pripovjedačica iz narativne sadašnjosti infantilnim glasom pripovijeda o prošlosti i kao odrasla osoba pokušava reinterpretirati događaje iz prošlosti. Primjerice, prisjeća se nekih detalja s pomoću osjetilnih podražaja koji onda aktiviraju njezina sjećanja:

Namazali smo si dvije šnite po uzoru na reklamu. Pola strane kruha s bijelim, a pola s crnim. Sada, napokon, u miru jer me u suprotnim situacijama brat uvijek ometao u tom pothvatu tako da bi prije nego što bih uopće umočila žlicu, on unaprijed zamutio crnu i bijelu stranu (Kolanović, 2008: 26).

Također, određene pojavnosti pripovjedačica kao dijete nije mogla percipirati:

Pao je Vukovar. Pokušala sam zamisliti tu rečenicu (Kolanović, 2008: 86).

Vidljivo je kako pripovjedačica u trenutku rata nije bila spremna percipirati ratnu stvarnost, već si je to objašnjavala na sebi svojstven način. U djelu se iščitava da su djeca bila nesvjesna cijele političke situacije, a da su većinu spoznaja o ratu dobivala slušajući razgovore odraslih:

Čula sam kako mama i tata preko telefona pričaju zabrinutije sa svim našim rođacima, ne propuštaju se niti jedne vijesti, a te godine nismo išli na more nego svega par dana. Baka i nono su isto tako bili jako zabrinuti, a i sve plaže kod Zadra bile su poprilično puste i bilo je puno mjesta za odložiti ručnike i ostalu opremu za kupanje (Kolanović, 2008: 5).

Zaključno, ovaj je roman, prema podjeli Zime (2001), moguće svrstati u korpus djela u kojima je ratni kontekst poticaj za sazrijevanje likova jer se prati psihički i fizički razvoj pripovjedačice koja postupno sazrijeva i igračke više nisu dio njezine svakodnevice, te ulazi u tinejdžersko doba. Ratnim se kontekstom u ovom djelu autorica koristi kako bi naglasila upravo to odrastanje i sazrijevanje u novim uvjetima i ograničenih mogućnosti odlaska u vanjski svijet.

Fenomen prostornosti

Fenomen prostornosti postaje interesom recentnih književnih teoretičara osamdesetih godina 20. stoljeća, kao što su Edward Soja, Steve Pile, Doreen Massey, a poslije i Michela Foucaulta, Michela de Certeaua i Henryja Lefebvrea. U svim tim promišljanjima prostor postaje socijalni i/ili kulturni konstrukt, kako navodi Brković (2013), što nudi dodatne mogućnosti za pristup analizi književnih djela. Prostor, i to imaginarni, tako postaje i važna kategorija u narativnoj strukturi romana *Sloboština Barbie* pa će se analizirati njegova djelomična funkcija u svrhu prevladavanja ratne traume neimenovane pripovjedačice. U kontekstu tog romana otvaraju se pitanja utjecaja stvarnog i izmišljenog prostora na oblikovanje identiteta i karaktera likova u djelu, zatim njihov utjecaj na tijek radnje te koje su posljedice ulaženja javnog prostora u intimni prostor likova. Jurij Lotman (1970) smatra kako je prostor konstitutivni element svakoga književnog teksta jer daje antropološki uvid o percepciji svijeta. Problematizira prostor svodeći ga na književne opozicije od kojih je za analizu ovog romana osobito zanimljiva opozicija „otvoren – zatvoren“ s obzirom na ratna zbivanja koja su uvjetovala fizičku zatvorenost likova u prostorije vlastitog doma, a zatim se ta fizička zatvorenost pretvara u psihičku tako da dječji likovi poput pripovjedačice i njezinih prijatelja stvaraju novi fiktivni prostor u obliku dječje igre. U toj se dječjoj igri stvaraju i fiktivni likovi, fiktivni događaji s karakteristikama stvarnih ljudi i događaja te pomodnih obilježja (popularna kultura, ondašnja filmska ostvarenja). Kada je riječ o zatvorenom prostoru, važno je izdvojiti primarni prostor u djelu, a to je podrum koji je doveden na simboličku razinu jer postaje simbolom rata, straha, životne ugroženosti, izoliranosti, a onda konačno i zatvorenosti. Nadalje, postaje i kulturološki konstrukt tog vremena jer je slična sudbina zatekla stanovnike tog prostora za vrijeme Domovinskog rata pa postaje preslika stvarnog stanja društva. To je vrlo bitno jer su i likovi u romanu bili primorani prilagoditi se novonastaloj situaciji sužavanja prostora te je njihova sloboda postala ograničena. Prostornost u djelu tako postaje izravna poveznica s ratom pa se prati preokret od fizičke prostornosti do psihičke reakcije na prostor. Brković (2013: 128) zaključuje da u svjetlu takvih pridavanja značenja na kojima počiva određeni kulturni model ili slika svijeta Lotman promatra i prostorne modele u književnim tekstovima. U njima se prikazana stvarnost može u pogledu prostornih obilježja pritom artikulirati na najrazličitije načine, no topološki shvaćeni prostorni odnosi, proizlazeći iz iste temeljne strukture, odnosno kulturnog teksta, ostaju identični. S druge strane, važno je razlikovati dva pojma – mjesto i prostor onako kako to poima Michele de Certeau u djelu *Invencija svakodnevice* (2002). Prostor je vremenski i događajno određen, to jest on je fleksibilan, za razliku od mjesta koje je stabilno. Prostor je, smatra Certeau (2002: 183), na neki način oživljen ukupnošću pokreta

koji se u njemu razvijaju, odnosno uvijek se čini da neki pokret uvjetuje proizvodnju prostora i povezuje ga s nekom pripoviješću što dovodi do čestog preobražavanja mjesta u prostor i prostora u mjesto. U kontekstu romana lokalitet Zagreb kao mjesto preobražava se u prostor kada se aktualizira naracijom glavne junakinje romana. Kresinger (2014) ističe kako tekst ustrojava prostornost, a pripovijedanje tu zauzima ključnu ulogu. Lokalitet Zagreba kao vanjski prostor u djelu *Sloboština Barbie* nije prikazan objektivnim opisom, već o njemu kao lokalitetu doznajemo iz opažanja infantilnog pripovjedača pa je i prikaz tog prostora takav – nedorečen, jednostavno opisan, a izdvajaju se prikazi koje primjećuje dijete, odnosno iz romana se može iščitati samo prikaz onoga što se vidi dječjim očima i dječjom percepcijom:

Taj rat u Zagrebu, kad se na njega navikneš, i nije zapravo tako loša stvar. Dobili smo svoj prostor za igranje i vrlo često nismo išli u školu, što je bilo skroz povoljno, posebno za one lošije đake (Kolanović, 2008: 24).

Nadalje, fokus nije na samom opisu grada, već se može vidjeti da je prostor koji prevladava u djelu podrum, odnosno njezino sigurno mjesto:

Mama se probijala gradskim prometom u pravcu Novi Zagreb. Kad smo napokon stigli u Sloboštinu, pojurila sam ravno u podrum, a tamo sam bome imala što i vidjeti (Kolanović, 2008: 42).

Također, njihova je svakodnevnica često prekidana vijestima o zračnoj opasnosti čime javni prostor ulazi u privatni i mijenja ga. Pripovjedačica nastoji objasniti sebi novu stvarnost onako kako je može razumjeti s obzirom na svoju dob:

Pao je Vukovar i tamo djeca sutra sigurno ne će morati ići u školu. Pao je Vukovar i neprijatelj je bliže Zagrebu. Pao je Vukovar, a njegove je stanovnike netko prenio u letećim veš mašinama profesora Baltazara na neko sigurnije mjesto (Kolanović, 2008: 86).

Zaključno, pripovjedačica ima ulogu prikazivanja prostora koji je kulturološki i događajno obilježen te prikazuje stvarnost, a onog trenutka kada kreće igra i imaginacija, gubi se prikaz realne prostornosti i on postaje imaginaran. Može se zaključiti da u ovom romanu zapravo nije naglasak na detaljiziranim opisima prostora, već je prikaz prostora sveden na funkcionalnost, tj. dijete uočava svrhu i namjenu konkretnog prostora i tako ga prikazuje pritom se koristeći jednostavnim leksikom što dodatno potkrepljuje tu infantilnost u samom načinu pisanja.

Igra kao fiktivni prostor

Dječji likovi u romanu nisu pretjerano svjesni rata, već samo naslućuju neka nova zbivanja i svoj život (čiji je sastavni dio igra) samo prilagođavaju toj novoj stvarnosti. U kontekstu prostornosti postaje važna jer se njome oblikuje zamišljeni prostor. Nje ga oblikuju lutke, i to specifično Barbie koja ujedno postaje i provodni motiv djela, njegova okosnica i simbol ružičastog odrastanja do početka rata. Naime, u vrijeme kada je u prvom poglavlju „Ratni neseseer“ oglašena sirena za zračnu uzbunu, pripovjedačica i njezina obitelj uzimaju osnovne stvari u slučaju bombardiranja zgrade. Pripovjedačici je najvažnija njezina lutka:

Ostaviti Barbie na milost i nemilost granatama značilo je biti hazarder, a sama je Barbie bila tek jedan dio mog malog ratnog neseseera (Kolanović, 2008: 5).

Osim što je dugo bila predmetom žudnje mnogih djevojčica, strah da će ostati bez lutke predstavlja njezin najveći strah u tom trenutku jer joj je igra bez Barbie bila nezamisliva.

Igra djelomično postaje eskapistički element, bijeg od ratne stvarnosti. Ipak, taj je element stalno narušen ratom koji predstavlja distrakciju u igri. Igrom su oponašali stvarnost. To je vidljivo u epizodi kada osmišljavaju vjenčanje Barbie i Kena, na čijem vjenčanju djeca pjevaju Thompsonove pjesme. Također, igra kao takva utječe na promjenu prostornosti gdje je vidljiva promjena iz fizičkoga stvarnog prostora u zamišljeni, ali koji ima stvarnosne elemente. Svaka igra upisuje svoje posebnosti iz vanjskog svijeta. Likovi u igri su isti, ali se mijenjaju događaji, odnosno situacije i zamišljeni prostori pod utjecajem ratne stvarnosti. Stoga, može se istaknuti kako su ratna stvarnost i dječja igra neodvojive jedna od druge po pitanju prostora što je ujedno i tema sljedećeg poglavlja. Veći se dio radnje odvija u zatvorenom prostoru, osim u rijetkim poglavljima kao što su „Sakupljači perja“ i „Izlet u Travno“ kada djeca izlaze u zagrebačke kvartove. I tamo njihovu igru opet zaustavljaju zvukovi uzbune:

Svi su se već spustili u podrum. Sjećam se da nisam mogla prestati plakati, a onda je nakon pola sata prestala uzbuna, nakon čega smo se svi uputili natrag prema stanovima (Kolanović, 2008: 13).

Kako se približava kraj rata, tako se približava i kraj dječje igre. Pripovjedačica i njezini prijatelji gube interes za lutke zbog odrastanja i okreću se stvarnosti:

Još malo poslije toga igrali smo se u podrumu, a onda nam je i to dojadilo. Došao je trenutak da se prestanemo igrati s Barbikama u podrumu, na kanalizacijskim šahtovima ispred zgrade, u parkiću iza zgrade, na stepenicama između drugoga i trećega kata, na tepihu kod mene ili koga drugoga, na ničijim zemljama između naselja koje su se kasnije pretvorile u gradilišta. Prva se prestala igrati Sanjica koja ionako nije bila najredovitija u igri. Dala je sve svoje stvari šest godina mlađoj sestri Marini koju mi stariji, naravno, nismo primali u društvo. Tea je ubrzo našla dečka iz 8. a pa su Barbike postale fuj i bljak (Kolanović, 2008: 136).

Sami kraj djela simbolično predstavlja izlazak iz zatvorenog prostora te ujedno ta promjena prostora znači da je rat završio i da podrum kao takav mijenja svoju funkciju toposa koji označava sigurno mjesto. Može se zaključiti da se na kraju djela prostor preoblikuje, tj. izlaskom iz podruma pojavljuju se novi lokaliteti. Prestanak igre Barbie lutkama ujedno je i odraz sazrijevanja likova, a na leksičkoj razini iščitava se sazrijevanje infantilnog pripovjedača.

Infantilnost neimenovane pripovjedačice

Prema rječničkoj definiciji Vladimira Anića (2006: 440), infantilnost podrazumijeva osobinu onoga koji je infantiln ili svojstvo onoga što je infantilno, a s tim se povezuju i sinonimi kao što su djetinjastost, nedoraslost, naivnost i zaostalost. U književnosti taj pojam označava nezrelost lika ili pripovjedača ili pak njegov naivan pogled na svijet što se najčešće očituje u njegovu govoru ili postupcima. Infantilni pripovjedač ne mora nužno biti samo dijete, već to može biti i odrasla osoba koja ima karakteristike infantilnosti. Živa Benčić (1985: 32) definira ga kao oslon na različite tipove dječjega estetičkog oblikovanja, ekspresivnog ponašanja i govorenog komuniciranja.

Infantilni pripovjedač najčešća je pripovjedna instancija u hrvatskoj dječjoj književnosti o ratu zato što se očima djeteta budi empatija kod čitatelja, a često se u takva djela uvode i autobiografski elementi. Predočava se bolno stanje nerazumijevanja, straha, fizičke ugroženosti, neizvjesnost i opasnosti zbog rata. To je vidljivo i u ovom romanu jer odrasla pripovjedačica pripovijeda priču o djetinjstvu očima djevojčice (očituje se u dosljednoj uporabi glagolskog vremena za izricanje prošlosti). Zanimljiva je i pripovjedna perspektiva. Prema Genetteu (1992) i njegovoj književnoj teoriji „Tipovi fokalizacije i njihova postojanost“ razlikuju se tri tipa fokalizacije: nulta, unutrašnja i vanjska fokalizacija. Tako on definira odnos autora prema pripovijedanju u tekstu. U *Sloboštini Barbie* vidljiva je unutarnja fokalizacija jer je pripovjedačica ujedno i lik

romana te sve o radnji doznajemo isključivo njezinim posredstvom:

*Krenuli smo stubištem prema podrumu i **bilo me jako strah** aviona i svega ovog što se počelo događati. Avioni su i dalje nadlijetali, sada malo više, i pošto ih tad **nisam uspjela vidjeti** nego samo čuti, **vidjela sam ih u sebi** kao slike iz *Ilustrovane istrorije vazduhoplovstva iz dijela Ratnici neba* (Kolanović, 2008: 13).*

U romanu je česta izmjena infantilnog svijeta pripovjedačice i ratne stvarnosti zato što su djeca bila primorana u ratnoj zbilji preko noći odrasti te su bila okružena svakodnevnim informacijama o ratu i reakcijama odraslih o situaciji. To je, primjerice, vidljivo u epizodi kada dječju igru prati pjesma na radiju „Zadnja ruža hrvatska“:

*U široka Kenova ramena i zamamno mišićavo tijelo s bezbroj plastičnih pločica zarinula je Tropikalka svoje krhko i uplašeno biće bez ikakve koketne zadržke dok je s radija pičila *Zadnja ruža hrvatska od Prljavaca* (Kolanović, 2008: 15).*

Prestankom stvarne životne situacije (rat) narušava se kategorija infantilnosti jer je i pripovjedačica u tom periodu sazrela te je igru zamijenila tinejdžerskim okupacijama. Simbolički prekid predstavlja Kajfeš koji je završio na otpadu, a pripovjedačica je ta koja se najteže odvojila od lutaka:

Barbi svijet se urušavao sam u sebe, a Barbi stvari su nepovratno plutale sve dalje i dalje. Polako sam ih, kao u teškim ratnim vremenima, počela balzamirati i opet pohranjivati u koferić na Štrumfove koji je sad ležao ispod kreveta zajedno s knjigama biblioteke Vjeverica. (...) A onda je krenulo i raspačavanje u kojem su Barbike počele napuštati svoje dugogodišnje slobodinsko ognjište. Ispočetka sam ih jako nevoljko prepuštala mlađim rodicama, ali sam na taj čin jednostavno bila prisiljena od više instance (Kolanović, 2008: 139).

Odvajanje od Barbie lutaka za nju predstavlja prekid jednog životnog razdoblja i suočavanje s novim. Završetak rata donio je nove promjene u njezinu životu, ali i životu njezinih prijatelja. Pripovjedačica u djelu prikazuje najdetaljnije likove unutar igre koji čine okosnicu priče, a naposljetku, kad sazrijeva i kad rat prestaje, ti opisi nestaju, a samim time i završava djelo. Simbolično, kraj rata ujedno se preklapa s ulaskom u pubertet, ali i narušena kategorija infantilnosti preklapa se s prestankom igre i odlaskom pojedinih prijatelja u druge stambene prostore, odnosno može se zaključiti da je pripovjedačica namjerno destabilizirala kategoriju infantilnosti upravo novim toposom – pubertetom.

Leksičko-stilistička analiza diskursa

Osim sadržajne, vrlo je zanimljiva i jezično-stilska razina romana. U formi nazgled jednostavne dječje priče isprepliću se tri tipa diskursa: medijski, infantilistički i multimodalni. I upravo je to tipična karakteristika postmodernističke književnosti. Naime, Biti (1997) ističe kako postmodernisti pokazuju veliki interes za masovnu kulturu i kič, odnosno da se često problematizira odnos između tzv. visoke i niske književnosti. Medijski je diskurs tako u romanu obuhvaćen događajima koji se prikazuju na televiziji ili koji likovi slušaju na radiju, a onda djeca viđeno i/ili slušano uvode u dječju igru. To znači da dječjom igrom preslikavaju posredovane medijske sadržaje. Primjerice, to je vidljivo u poglavlju „Bal izbjeglica“. Naime, u razred pripovjedačice uključene su ratne izbjeglice iz svih dijelova Hrvatske. Časna sestra rekla im je da pomognu novim učenicama, ali pripovjedačica i njezine prijateljice nisu željele remetiti svoju rutinu i narušavati igru. Ipak, poslije ih prihvaćaju i pozivaju u svoje „skrovište“ gdje su održale bal lutaka i mahom pjevale aktualne domoljubne pjesme:

Nakon uvodnih riječi, Kaffoš je pozdravio i one koji nas gledaju preko svojih malih ekrana kao i hrvatski emigraciju koja nas pratiti preko setlajt. Onda je pozvao sve prisutne da mu se pridruže u izvedbi Moje domovine (Kolanović, 2002: 93).

Iz prethodnog primjera može se uočiti utjecaj televizije i radija jer se djeca za svoju igru koriste poznatim glazbenim hitom tog doba – pjesmom „Moja domovina“. Osim toga, u igru uvode i termin *emigracija* koji su zasigurno čula u medijskom prostoru. Infantilistički diskurs osobito je zanimljiv jer čini glavnu pripovjednu instanciju djela i potiče čitatelja na identifikaciju s pripovjedačicom. Također, tim tipom diskursa „ublažavaju“ se ratne strahote, ali i karakterizira ono tipično za pripovjedačicu, a to je prije svega djevojčica koja želi igru, nove stvari i bezbrižnost:

Dea i njezina obitelj općenito je u to vrijeme malo pomalo počela živjeti nekako bolje i, usudila bih se reći, luksuznije. Uvijek je imala za sladoled, žvake, čokoladice i colu, dobila je puno originalnih Benetton i Stefanel majica, najkice i ribokice, njezin je tata kupio novi auto, a mama preuređivala kuhinju i dnevnu. Zašto Dein tata može imati Toyotu, a mi još uvijek pišljivi Renault 4? Zašto Dea ima Benetton i Stefanel, a ja lažne Diesshel traperice s Hrelića? Zašto Dea nosi Reebok, a ja Rebox tenisice, zašto Dea ima Adidas, a ja Adihash ruksak? (Kolanović, 2008: 121).

Multimodalni diskurs uključuje autorske ilustracije koje sadržajno prate roman. Njihova je primarna funkcija dodatno objašnjenje radnje djela, poticanje slikovitosti i vizualizacije, a sve to opet gledano očima djeteta. Ilustracije su jednostavne, zabavne, ironične i satirične, svedene na dječji stil. Ipak, valja naglasiti kako te ilustracije nisu dio autentične ratne dokumentacije (primjerice dnevnika i sl.), već su one plod autoričine mašte koje ona stvara za potrebe pisanja romana.

Roman se može čitati i iz antropološke perspektive jer prati ondašnju političku javnu scenu, društvene trendove i popularnu kulturu. Slika je kraja devedesetih godina prošlog stoljeća kada su popularne bile američke televizijske serije „Dinastija“, „Twin Peaks“, animirani film „Štrumpfovi“, radio je bio preplavljen domoljubnim pjesmama kao što su „Zadnja ruža hrvatska“ i „Moja domovina“, a Barbie lutka predstavlja znak prestiža. Pojave iz stvarnosti djeca integriraju u svoju igru i time je obogaćuju:

Inspektor Kajfeš, (...) prolistao je novine kako bi se informirao o situaciji u zemlji i svijetu. Bolnica sestara milosrdnica: UKINUĆE POBAČAJA, Izbjeglice iz Slunja putovat će u Istru: BLJEG IZ PAKLA, GENSCHER TRAŽI OBJAŠNJENJE, Zna se tko su barbari, Kako je selo Vaganac u općini Titova Korenica sravnjeno sa zemljom: GORI, GORI JER JE HRVATSKO! Zločince će kazna stići!... da bi mu se nakon svih tih crnih masnih naslova s malim i velikim slovima uskoro zavrtjelo u glavi nakon čega je klonuo i zaspao na svom radnom stolu kao pokošen nekim zalutalim metkom iz vatrenog srpskog oružja (Kolanović, 2008: 109).

Djeca su, posredstvom medija, bila izložena vijestima o ratu i igrom pokušavala shvatiti stvarnost koja ih okružuje:

Pri tome, naravno, uvijek profesionalno skrivajući svoj pogled iza novina s napakim naslovima: ŠKABRNJA: 10 NOVIH LEŠEVA, KARLOVAC: IZMASAKRIRANI GARDIST, Uskoro: Hrvatska vojna akademija, Naređivali su ubij i sravniti!, Demografi-koljači na djelu, RAZARALI VEĆ RAZRUŠENO, VINKOVCI: Uništavaju sve, Svijet previše oklijeva, Englezi, ne pravite se Englezi: Civilizaciju ubijaju u Hrvatskoj! POKLANI SU HRVATI! Branko Kockica otišao u četnike?! Još jedna beogradska laž o masakru golorukog srpskog naroda (Kolanović, 2008: 118).

Kako roman odmiče kraju, tako se na leksičko-stilističkoj razini uočava promjena diskursa kao posljedica sazrijevanja subjekta. Diskurs postaje složeniji jer i pripovjedačica postaje zrelija. Na početku romana u poglavlju „Ratni nesese“ njoj je najvažnija bila igračka i nije bila opterećena ratom:

Tu mračnu fazu pr. Br. prekinuo je moj stric Ivo iz New Yorka i poslao Barbi na moju adresu jer jednostavno nije htio dopustiti da njegova nećakinja u Jugoslaviji bude bez tog malog, ali važnog pokazatelja prestiža i blagostanja (Kolanović, 2008: 6).

Na kraju romana diskurs postaje složeniji, a izostaje dijalog Barbie lutaka. Nadalje, pripovjedačica opisuje svoju novu svakodnevicu iz perspektive starije djevojčice te više ne spominje igru kao veći dio svojeg života. Promjenom dijaloga može se pratiti i njezino sazrijevanje:

Igrala sam se pretežno u tišini svoje sobe. A i to se vrlo brzo svelo na to da samo namjestim stan i to ujedno bude i svršetak igre. Barbike su se u tom savršeno namještenom stanu osjećale usamljeno i hladno. Izvan njihovog kućnog praga nestao je cijeli jedan svijet i one su u hipu spoznale sav horor slikovnice Pale sam na svijetu, premda je zločinačko leglo na Palama bilo razjurenjeno i još uvijek samo luta negdje po bijelom svijetu. Znala sam satima nazivati Svjetlanu i moljakati je (Kolanović, 2008: 139).

Na kraju, žanrovski se roman može odrediti kao postmodernistički (i zbog teme i zbog stila pisanja). Čest je postmodernistički postupak parodiranje izvanjske zbilje vidljivo u epizodi oponašanja političkih izbora kada ulogu predsjednika preuzima lutka – Kajfeš. S tim se likom često povezuju bizarni, groteskni i tragikomični elementi. Primjerice, u opisu Kajfešove nevjestice:

Kajfešova nevjestica bila je načinjena od samog Kajfešova tijela i glave neke poluzgnječene lažne Barbike koju je Svjetlana našla bogtepitaj gdje dok je sam Kajfeš svoju glavu montirao na njezino iznakaženo tijelo. Uistinu, nitko do sada nije vidio monstruoznijeg Barbi + Ken 83 para od kada je svijeta i vijeka (Kolanović, 2008: 83).

Također, roman predstavlja još jednu karakterističnu postmodernističku opreku – onu između tzv. „velike“ i „male“ priče. Naime, na tragu Françoisa Lyotarda i njegova djela *Postmoderno stanje* (1979.) riječ je o nepovjerenju o vladajućim metanaracijama. Butler (2007: 15; prema Lyotard 1979) ističe kako Lyotard dokazuje da živimo u razdoblju u kojem su „glavne naracije“, koje imaju svrhu da legitimiziraju, u krizi i da propadaju. Nadalje, (2007: 15) te metanaracije uglavnom služe da kulturnim praksama daju neki oblik legitimacije ili autoriteta. Postmodernistička djela vraćaju na povijest, ali za temu ne uzimaju „velike priče“, junake i sl., već im glavni likovi

postaju prosječni pojedinci i njihova iskustva, sudbine, tzv. „male priče“ koje potom konstruiraju drukčiju povijest.

Mogućnost implementiranja romana u nastavu Hrvatskog jezika u osnovnoj i srednjoj školi

Razmišljajući o metodičkom kontekstu, uviđa se mogućnost implementiranja romana u nastavu Hrvatskog jezika u osnovnom i/ili srednjoškolskom obrazovanju iz više razloga. Prije svega, u javnome medijskom prostoru svjedočimo o izvještavanju o ratnim zbivanjima u Rusiji i Ukrajini, ali i zemljama Bliskog istoka. Nažalost, ratna stvarnost nije nešto što smo za sobom ostavili u prošlom stoljeću i stoga je važno senzibilizirati nove generacije za tu temu. Nadalje, jednostavan leksik ovog romana koji je prije svega takav u svrhu govorne karakterizacije glavne junakinje itekako je privlačan mlađoj publici. I treće, grafičko oblikovanje romana je inovativno, recepcijski zanimljivo i, opet, privlačno mlađoj skupini čitatelja. Tu valja naglasiti njegov metodički potencijal jer može poslužiti za obradu književnoteorijskih pojmova kao što su: infantilni pripovjedač, fokalizacija, autobiografizam, multimodalnost, autoreferencijalnost, ratna književnost, referencije i sl. Osim toga, nudi mogućnosti za međupredmetne korelacije (npr. Povijest, Likovna kultura, Povijest umjetnosti). Zaključno, dobar je primjer unutarpredmetne korelacije između dviju domena – Književnost i stvaralaštvo te Hrvatski jezik i komunikacija (leksičko-stilistička analiza teksta).

U nastavku se ponuđena tri zadatka za samostalan rad učenika na satu obrade ovoga književnog djela.

Zadatak!

Odaberi jednu od ponuđenih ilustracija, a zatim:

- kratko (2-3 rečenice) prepričaj epizodu iz romana na koju se odnosi ilustracija
- osmisli naziv ilustracije
- opiši koje emocije u tebi budi ilustracija (2-3 rečenice).

PRIMJER 1. *Kreativno pisanje i vježba sažimanja*

Ovim se zadatkom provodi vježba sažimanja, potiče imaginacija i emotivno reagiranje na tekst. Cilj je ovog zadatka da učenici odabiru ilustraciju prema vlastitom interesu. Osim toga, očekuje se da će učenici osvijestiti važnost igre u tom djelu, ali i da će se osobno povezati s pripovjedačicom. Nadalje, ovim zadatkom želi se dodatno naglasiti i važnost multimodalnog teksta u djelu, tj. približiti im važnost ilustracija kao dodatnih pojašnjenja prikazane radnje.

UPUTA: Pročitajte polazni tekst i markerom označite dijelove teksta koji se odnose na sljedeće: igra (plavom bojom), stvarnost (žutom bojom), mašta (zelenom bojom).

Trebalo je iz ovih stopa krenuti u podrum, svi susjedi su već trčali stepenicama, mama i tata su nas požurivali. U trenutku dok sam s koferićem u ruci i ružičastim krevetićem sa zlatnim šipkama pod rukom sprintala prema izlazu iz stana, čula sam pljesak i osjetila topli žar na svom licu. Bila je to bratova pljuska i riječi ostavljaj taj krevetić, debilušo! Nije bilo ni vrijeme ni mjesto za svađanje, jednostavno sam to morala učiniti. Krevetić je ostavljen na milost i nemilost JNA. Pa što bude! Krenuli smo stubištem prema podrumu i bilo me jako strah aviona i svega ovog što se počelo događati. Avioni su i dalje nadlijetali, sada malo više, i pošto ih tad nisam uspjela vidjeti nego samo čuti, vidjela sam ih u sebi kao slike iz *Ilustrovane istrorije vazduhoplovstva* iz dijela *Ratnici neba*.

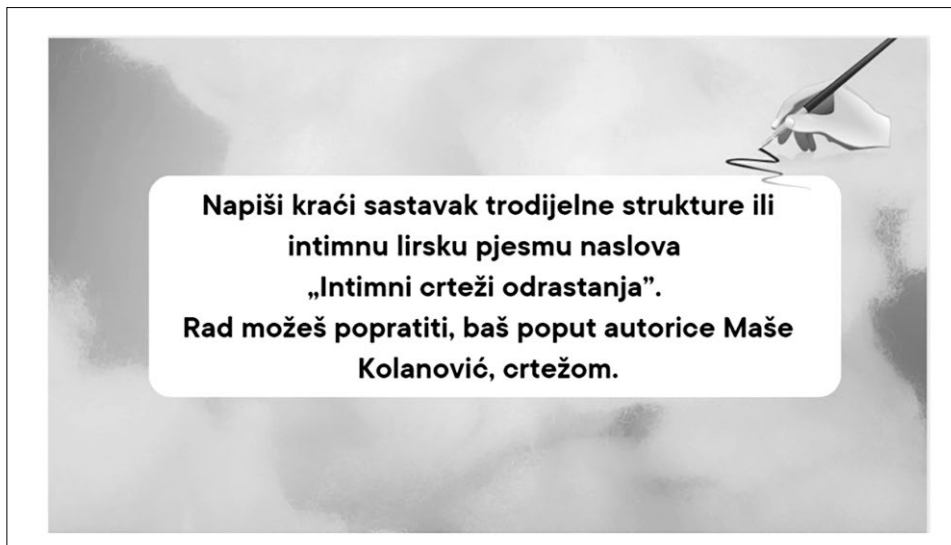
Kad smo stigli u podrum, tamo je već bila cijela zgrada. I Tea, i Dea, i Svjetlana, i Ana P., i Ana Matić, i Borna, i Krešo, i Sanjica, i Marina. Svi su se već spustili u podrum. Sjećam se da nisam mogla prestati plakati, a onda je nakon pola sata prestala uzbuna, nakon čega smo se svi uputili natrag prema stanovima.

Te sam večeri spavala na madracu u maminjoj i tatinjoj sobi. Spavala? Zapravo sam pažljivo osluškivala ne bih li slučajno čula zvukove *čeličnih krila naše armije*. I dok sam tonula u san, moje misli je nadlijetala *Pilot Barbie*, u maskirnom odijelu ružičastih nijansi, ostavljajući kričavo ružičasti mlaz u nekoj nedjeljnoj epizodi *Fear Factoryja*. Jer Barbi može biti ama baš sve što poželi. Čak puno više nego što se to može vidjeti u prospektu i na reklamama.

PRIMJER 2. Vježba pomnog čitanja književnog teksta

Ovim se zadatkom dodatno razvija učenička sposobnost pomnog čitanja književnog teksta te uočavanja zadanih informacija. Žele se učenicima dodatno prikazati razlike u odnosu igra – stvarnost – mašta, tj. želi im se približiti dječji način percepcije u djelu kada pripovjedačica, iako dijete, uočava i stvarne situacije povezane s ratom te ih integrira u svijet igre i mašte. Ovom aktivnosti želi se učenike potaknuti na uočavanje slojevitosti književnog teksta, ali i važnost antropološkog čitanja jer bez toga nema ni potpunog razumijevanja zadanog teksta te kulture i povijesti tog vremena.

Ovim se zadatkom razvija jezična djelatnost pisanja jer se od učenika očekuje da napišu vezani tekst u skladu sa svojom razvojnom fazom, odnosno očekuje se složenost teksta s obzirom na dob učenika. Nadalje, sastavkom ili pjesmom želi se razvijati i bogatiti leksik, razvijati uočavanje svijeta oko sebe te mogućnost preoblikovanja misli u smisljeni tekst. Vježbom crtanja učenici imaju mogućnost svoj pisani uradak dodatno objasniti, a tom vježbom učenike se priprema na pomno razmišljanje i kreiranje misli

PRIMJER 3. *Pisanje kraćeg vezanog teksta trodijelne strukture*

koje su lako predočive crtežom. Ova se aktivnost može pripremiti i kao motivacijska aktivnost prije samog čitanja djela.

Zaključak

Analiza romana *Sloboština Barbie* pokazala je mogućnosti drukčijeg pripovijedanja o ratnoj tematici te otvorila pitanja o fenomenu prostornosti u kontekstu djetinjstva. Djetinjstvo se promatra kao naizgled negativno iskustvo zbog ratne stvarnosti koja ga okružuje, ali upravo tu glavni likovi doskaču tako što stvaraju zamišljene (sigurne) prostore dječje igre. Zanimljiva je tu pozicija čitatelja. Naime, upisivanje vlastitog „ja“ u čitanje i percipiranje ratne traume ovisit će o životnom i literarnom iskustvu čitatelja. Pozicija čitatelja mijenja se ovisno o starosti čitatelja, tj. onima koji su proživjeli Domovinski rat i onima koji su mlađi. Analiza diskursa pokazala je kako su likovi zaista pobjegli od stvarnosti u svijet mašte, a prolaskom vremena mijenja se i diskurs pa igra više nije dio njihove svakodnevice što se pokazalo analizom pojedinih ulomaka romana. Osim toga, u radu su analizirana tri diskursa koji doprinose stilskoj i sadržajnoj raznovrsnosti djela. Jezik je u djelu stilistički jednostavan, sintaksa nije složena, ali leksički obiluje elementima razgovornog stila. Leksičko-stilistička analiza diskursa pružila je i detaljan uvid u instanciju infantilnog pripovjedača koji sazrijeva tijekom djela. Posebno je zanimljiva pripovjedna instancija, odnosno pripovjedačica je odrasla osoba koja prepričava događaje vraćajući se u poziciju djeteta oponašajući infantilistič-

ki diskurs. Ovo djelo obiluje referencijama jer se spominju ličnosti iz politike, svijeta glazbe, filma i povijesti, odnosno utjecaj medija ovim je djelom naznačen u nekoliko situacija. Upravo navedeno čini primjere medijskog diskursa koji se u ovom radu prati i na televiziji i radiju. Kada je riječ o školskom okruženju, izazovno je približiti učenicima ovakvu temu upravo zato što su rođeni nakon završetka Domovinskog rata te je njihov pogled na rat i ratnu trauma drukčiji od ljudi koji su živjeli za vrijeme Domovinskog rata. Osim toga, oni kao čitatelji nemaju nikakva iskustva koja mogu upisivati u tekst, već su oni ti koji iz teksta konceptualiziraju rat i njegove posljedice. Rad ostavlja prostor za dodatna promišljanja kako ovakve teme uključiti u nastavni proces i kako se može proučavati fenomen prostornosti unutar književnog djela.

LITERATURA

- ANIĆ, V. (2006). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BENČIĆ, Ž. (1985). *Infantilizam*. U: Aleksandar Flaker – Dubravka Ugrešić (ur.) *Pojmovnik ruske avangarde*. Sv. 3. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- BITI, V. (2000). *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije (2. izdanje)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- BRKOVIĆ, I. (2013). Književni prostori u svjetlu prostornog obrata. *Umjetnost riječi*, 1/2, 115–138.
- BUTLER, C. (2007). *Postmodernizam: Kratki uvod*. Sarajevo: TKD Šahinpašić/BTC Šahinpašić.
- DE CERTEAU, M. (2003). *Invencija svakodnevice*. Zagreb: Naklada MD.
- DETONI DUJMIĆ, D. (2011). *Lijepi prostori: hrvatske prozaistice od 1949. do 2010*. Zagreb: Ljevak.
- GENETTE, G. (1992). *Tipovi fokalizacije i njihova postojanost*. U: Vladimir Biti (prir.) *Suvremena teorija pripovijedanja*. Zagreb: Globus.
- HAMERŠAK, M., ZIMA, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international, d.o.o.
- KOLANOVIĆ, M. (2022). *Sloboština Barbie*. Varaždin: Katarina Zrinski.
- KOŠČAK, N. (2004). *Dijete u pripovjednom tekstu: dječja subjektivnost u kontekstu naratologije i stilistike (diplomski rad)*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- KRESINGER, S. (2014). *Fenomen grada u kratkim prozama Miroslava Mićanovića (diplomski rad)*. Osijek: Filozofski fakultet.
- LOTMAN MIHAJLOVIĆ, J. (2001). *Struktura umjetničkog teksta*. Zagreb: Alfa.
- POGAČNIK, J. (2009). Usponi, padovi i konačno dobri radovi. *Hrvatska revija*, 3. <http://www.matica.hr/hr/355/usponi-padovi-i-konacno-dobriradovi-21076/>, (pristupljeno 21. kolovoza 2023.)
- PROFACA, B., ARAMBAŠIĆ, L. (2009). Traumatski događaji i trauma kod djece i mladih. *Klinička psihologija*, 1/2, 53–74.
- STRAGA, K. (2002). *Depresivnost i suočavanje sa stresom kod djece iz područja pogođenih ratom (diplomski rad)*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- ZIMA, D. (2001). Hrvatska dječja književnost o ratu. *Polemos*, 4/2, 81–122.

THE CONCEPT OF FICTITIOUS SPACE IN THE FUNCTION OF OVERCOMING WAR TRAUMA EXEMPLIFIED BY THE NOVEL “SLOBOŠTINA BARBIE”

Abstract

The phenomenon of spatiality is a feature of contemporary humanities and social sciences, which implies an interdisciplinary approach in its analysis. This very space will become the key object for the lived experiences of the unnamed narrator in the anti-war novel by Maša Kolanović “Sloboština Barbie”. It is important to emphasize that the concept of space in the context of the novel is inseparable from the concept of time. This paper will follow the idea of a fictional space that serves the purpose of overcoming war trauma. The main heroine spends her childhood in the war-stricken Zagreb during the Homeland War. Along with secondary (also realistically designed) characters, the narrator replaces the reality of war with a constructed fictitious space - a game that represents a kind of escapism. The spatial imaginary thus becomes an example of how trauma is narrativized. Furthermore, the paper will deal with the thesis that as the story progresses, the infantile narrator matures, and the discourse changes, i.e., becomes more complex; and for the purpose of proving this thesis, the text will also be approached at the lexical-stylistic level. The argument for the thesis stems from the change in the complexity of the selected lexemes, and the change in the style in which the beginning and the end of the novel were written. As the story draws to a close, the discourse becomes stylistically more complex and lexically richer, and its analysis allows the understanding of the concept of trauma in different time periods. The infantile narrator matures in the course of the novel, so his handling of the trauma changes depending on his age, but his acceptance of external reality also goes through different stages. The last thesis which the paper will attempt to prove is that in certain places, infantility is disrupted on the lexical level, i.e., the narrator displays the characteristics of an adult speaker. For the purpose of proving this thesis, the method of discourse analysis will be used. In the final part of the paper, the possibility of employing the novel for the purpose of achieving the educational outcomes in Croatian language teaching programs will be presented by comparing thematically similar examples from contemporary Croatian literature.

KEYWORDS: *anti-war novel, game, escapism, spatiality, Sloboština Barbie*